

OBIECTE GEOGRAFICE ÎNVESTITE CU PUTERI VINDECĂTOARE ÎN TOPONIMIA DIN SUDUL ȚĂRII

IUSTINA BURCI*

Toponimia unei așezări, oricare ar fi aceasta, reprezintă, în momentul de față, o simbioză între profilul morfologic al locului și evenimentele de factură diversă care au avut ecou la nivelul conștiinței¹ comunității în ansamblul ei sau doar la nivelul unei fracțiuni a acesteia. Peste ambele se suprapune percepția/imaginația umană – colectivă ori individuală –, cea care se lasă „impresionată”, într-un fel sau altul, de ceea ce „vede” și trăiește, și numește obiectele geografice, de regulă, în funcție de această impresie. Iorgu Iordan afirma, de altfel, că toponimia poate fi considerată „istoria nescrisă a unui popor, o adevărată arhivă, unde se păstrează amintirea atâtor evenimente, întâmplări și fapte mai mult ori mai puțin vechi sau importante, care s-au petrecut de-a lungul timpurilor și au impresionat într-un chip oarecare sufletul popular”².

Un loc aparte – prin implicațiile emoționale – în seria celor care au impresionat (pozitiv și negativ deopotrivă) sufletul popular, îl ocupă lucrurile, persoanele/personajele³, faptele care au legătură directă, în plan fizic, cu opoziția boală – sănătate⁴, iar în plan psihic, cu trăirile interioare, care țin de viața spirituală a oamenilor. În acest ultim caz, „majoritatea (toponimelor – n.n.) se referă fie la obiecte religioase (în sens larg), fie la reprezentanți ai clerului și la personaje din istoria creștinismului,

* Cercetător științific II, dr., Institutul de Cercetări Socio-Umane „C. S. Nicolăescu-Plopșor”, Craiova, al Academiei Române; e-mail: iustinaburci@yahoo.com

¹ Poate fi vorba atât despre fapte cu impact major – istorice, sociale, economice etc. –, cât și despre evenimente particulare ori persoane care au sensibilizat colectivitatea, numele lor devenind și repere toponimice.

² Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1963, p. 2.

³ Avem în vedere aici personaje mitice și religioase (despre subiect, vezi Iustina Burci, *Materializări toponimice ale Râului în sudul țării*, în „Name and Naming. Sacred and Profane in Onomastics”, (edited by Oliviu Felecan), Cluj Napoca, Editura Mega, Editura Argonaut, 2017, pp. 544–559).

⁴ Particularitățile care vizează aspectul fizic individual au devenit, cel mai adesea fără voia posesorilor, „mărci înregistrate” ale acestora; vezi Iustina Burci, *Antroponimie în diacronie. Privire specială asupra Iașului*, Craiova, Editura MJM, 2001, pp. 77–86, capitol în care se vorbește și despre porecle; idem, *Lexical elements belonging to the semantic group of the appellatives “mad/stupid”, reflected in the toponymy from Oltenia and Muntenia*, în Iulian Boldea (ed.), *Communication, Context, Interdisciplinarity*, Târgu-Mureș, Arhipelag XXI Press, 2016, pp. 419–433.

fie la lucruri mai mult ori mai puțin abstracte în legătură cu credința. De asemenea, sunt destul de numeroase localitățile de tot felul ale căror nume amintesc diverse superstiții»⁵.

În articolul de față ne vom restrânge analiza – raportat la categoriile enunțate în paragraful anterior – asupra aceluși segment de nume proprii de locuri care reflectă interesul oamenilor pentru găsirea unor remedii care să le asigure vindecarea. Deși, din punct de vedere cantitativ, corpusul vizat dispune de un număr foarte mic de exemple⁶, el își are locul său bine determinat în ansamblul toponimiei generale; acest loc este ocupat grație investiției unor obiecte geografice și vegetale cu puteri miraculoase de către comunitatea locală, în mod real⁷ sau la nivelul perpetuării și acceptării ca adevăr a unor legende folclorice, dublate de încrederea ancestrală a unei mase importante de oameni în capacitatea unor lucruri de a le rezolva problemele trupului și, de ce nu, și pe cele ale sufletului⁸.

Obiceiul este vechi în istoria umană. Din Antichitate și până în zilele noastre, indiferent de timp și de loc, oamenii au fost animați de dorința concretă de schimbare bruscă și radicală a situației lor fizice⁹ în condițiile vătămării corporale de orice tip. Le-au venit în ajutor, în acest sens, apele unor râuri și fântâni, vegetale diverse (copaci, plante), metale (argint, cupru etc.), cristale etc.

Revenind la subiectul pe care îl aducem în discuție, arealul investigat a fost stabilit la cele două regiuni din sudul țării: Oltenia și Muntenia, dicționarele¹⁰ toponimice realizate pentru zonele menționate furnizându-ne materialul necesar analizei. Am avut în vedere în special acele microtoponime formate pe baza unor lexeme (*leac*, *tămăduire*) care exprimă în mod evident calitățile benefice ale obiectelor cărora le-au fost atribuite. Inventarul ar putea fi suplimentat și cu alte denumiri, dar în cazul acestora pot apărea discuții pe marginea destinației obiectelor respective. Așa se întâmplă, de pildă, cu toponimicele care au la bază apelativul

⁵ Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 232.

⁶ Nici nu ar fi fost posibil altfel; nu orice apă curgătoare, fântână, copac etc. au puteri binefăcătoare. Sunt, în schimb, foarte cunoscute, „renumele” lor depășește adesea cu mult granițele geografice ale oicnimului în interiorul sau în proximitatea căruia se află poziționate și, de asemenea, pe cele temporale, dacă mutăm discuția în spațiul mitologiei și al legendei, de exemplu.

⁷ Există ape a căror compoziție chimică, dovedită prin analize de laborator, le face calitativ superioare altora.

⁸ În mitologia greacă, apa unuia dintre râurile principale, Lethe, avea calitatea de a-i face pe cei care o consumau să uite totul; cu excepția criminalilor damnați să trăiască veșnic în Lumea de Dincolo cu amintirea faptelor lor, a se vedea: <http://www.gandul.info/magazin/5-substante-mitice-cu-puteri-miraculoase-15395673> (accesat în data de: 14.06.2018)

⁹ Și materiale deopotrivă: despre acest subiect, vezi Iustina Burci, *Tipologia denumirilor Comoara în toponimia din Oltenia și Muntenia*, în Iulian Boldea (ed.), *Globalization, Intercultural Dialogue and National Identity*, Târgu-Mureș, Arhipelag XXI Press, 2018 (în curs de apariție).

¹⁰ *Dicționarul toponimic al României. Oltenia* – DTRO (coord. prof. univ. dr. Gh. Bolocan), vol. 1 (A-B), Craiova, Editura Universitaria, 1993 și urm.; *Dicționarul toponimic al României. Muntenia* – DTRM (coord. prof. univ. dr. Nicolae Saramandu), București, Editura Academiei Române, vol. 1 (A-B), 2005 și urm.

*cruce*¹¹. Amplasarea crucilor s-a făcut, de obicei, pe locul (din interiorul sau din afara satului) unde a murit un om, la răspântii (pentru alungarea spiritelor rele), lângă fântâni și izvoare – „când este vorba despre un izvor natural crucea poate atrage atenția că acolo există un astfel de izvor, dar, preferința pentru cruce are și semnificație religioasă, ca în cazul fântânilor.

Puritatea apei și sănătatea oamenilor sunt apărute cu ajutorul crucilor de lângă fântâni¹²; de asemenea, în trecut, crucile au marcat locul în care convoaiele religioase ce însoțeau moaștele sau icoana unui sfânt au făcut popas ori erau utilizate ca semn despărțitor între două proprietăți, amintind „de Dumnezeu, de dreptate și de pedeapsa cerească pentru cei care încalcă hotarul”¹³ – rolul său fiind, în funcție de circumstanțe, unul de simbolizare și protecție, de punct de delimitare, dar și unul sacralo-memorial, menit să mențină vie în conștiința colectivă amintirea unor persoane și evenimente.

Se produce însă, în toponimie, și fenomenul desacralizării crucii; se pot afla în această situație obiectele geografice care și-au primit numele prin analogie, pornind nu de la simbolul religios către topo-obiect, ci invers, de la observarea empirică a caracteristicilor locului și suprapunerea lor peste forma geometrică a crucii – fie că este vorba despre intersectare, în cazul unora (drumuri, ape) sau asemănare metaforică, în cazul altora (munți, dealuri etc.)¹⁴. Prin urmare, doar o analiză particulară, de la caz la caz, ne poate edifica asupra valorii cu care a fost investită *crucea* în denumirile care o conțin.

În materialul nostru, au primit atribute tămăduitoare obiecte geografice diverse, în special din sfera hidrografică și vegetală. Iată care sunt acestea:

Apa de Leac [loc s. Capu Piscului c. Godeni-AG; *fântână* s.c. Merișani-AG; *izvor* s. Ocina de Sus c. Adunați-PH];

Apa de Leac de la Ion Nițu [pârâu s.c. Provița de Jos-PH];

Balta de Leac [s. Berindești c. Corbeni-AG];

Fântâna de Leac [*izvor de apă minerală* s. Ghirdoveni c. I.L. Caragiale-DB; *loc* s.c. Baldovin-Deal-IF; *loc* s.c. Icoana-OT; *izvor* s. Mircești c. Tătulești OT; *fântână* or. Câmpina-PH; *izvor* s.c. Gornet-PH; *izvor de apă minerală* s. Făgetu c. Gura Vitioarei-PH];

Fântâna de Leacuri [s. Răcarii de Sus or. Filiași-DJ];

Fântâna dă Leac [s. Crâmpofani c. Merișani-AG; s.c. Cojasca, or. Moreni, s.c. Ocnița-DB];

Fântâna Tămăduirii [s.c. Ocnița-DB];

Fântâna Tămăduitoare [or. Breaza-PH];

¹¹ Cu excepția cazurilor în care se specifică în mod expres capacitatea vindecătoare a acestora. Vezi exemplele din materialul nostru.

¹² Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 235.

¹³ *Ibidem.*

¹⁴ Vezi Iustina Burci, *The Role and the Typology of the Cross in the Place Names of Oltenia*, în „Studii și cercetări de onomastică și lexicologie” (SCOL), Anul VIII, nr. 1–2 /2016, Craiova, Editura Sitech, pp. 20–29.

- Gropanu Tămăduirii* [izvor s.c. Bârca-DJ];
Izvoru de Leac [s. Băjești c. Bălilești, s.c. Corbeni, s. Valea Mare-Podgoria c. Ștefănești-AG];
Izvoru de Leac din Piscu lu Mielcuț [s. Golești c. Bălilești-AG];
Izvoru Tămăduirii [s. Sboghițești c. Nucșoara-AG; *fântână* s.c. Butimanu-DB; s.c. Berteia-PH];
Izvoru Tămăduirilor [schit-PH];
În Luncă la Apa de Leac [s. Rădești c. Stâlpeni-AG];
La Apa de Leac [loc s.c. Bezdead-DB; loc s. Cornu de Jos c. Cornu-PH; loc s. Cornurile de Jos c. Drăgănești-PH];
La Crucile de Leac [s. Sătnoieni c. Dichiseni-IL];
La Fagu cu Leac [s.c. Berevoiești-AG];
La Fagu de Leac [s.c. Bughea de Jos-AG];
La Fântâna de Leac [s. Vâlcele c. Merișani, s.c. Valea Iașului-AG; s. Râncăcirov c. Dragomirești-DB; s.c. Provița de Sus-PH];
La Gropanele Tămăduirii [s.c. Giurgița-DJ];
La Izvoru Tămăduirii [s.c. Tomșani-VL];
La Roșoiu la Apa de Leac [s.c. Bezdead-DB];
Lecuitul [pârâu s. Ghirdoveni c. I.L. Caragiale-DB];
*Mahalaua Izvorul Tămăduirii*¹⁵ [mahala m. București];
Movila de la Crucea de Leac [s. Coslogeni c. Dichiseni-IL];
Ogașu Fântânii cu Leac [s. Bâlta or. Filiași-DJ];
Pășunile de la Gropanu Tămăduirii [pășune s.c. Bârca-DJ];
Pârâu de Leac [s. Argeșani c. Băiculești, s. Galeș și Piatra c. Brăduleț, s.c. Cicănești, s. Berindești și Oiești c. Corbeni, s. Corbi și Corbișori c. Corbi, s. Voinești c. Lerești, s. Toplița c. Mălureni, s. Slatina c. Nucșoara, s. Nămăiești c. Valea Mare-Pravăț-AG; s.c. Mușătești-GJ];
Pârâu Leacului [s.c. Cicănești-AG];
Piscu de Leac [s.c. Mușetești-GJ];
Tufanu cu Leac [s. Mănăstirea c. Uliești-DB];
- Efecte benefice asupra sănătății oamenilor pot avea și locurile sfinte sau sfântite – *Pârâu Sfințit* [s.c. Căteasca-AG], *La Locu Sfânt* [s. Parepa-Rușani c. Colceag-PH], *Lacu Sfânt* [lac s. Găgeni c. Păulești-PH], *Crucea Sfântă* [a. Podu Broșteni c. Costești-AG] – ori acelea cărora anumite obiecte ori rămășițe umane considerate sfinte le conferă puteri vindecătoare – *La Păru cu Moaștele / Păru cu Moaștele* [s.c. Pristol-MH], *Piatra Moaștelor* [s. Frățești c. Lelești-GJ], *La Puțu Moaștelor* [s. Lacu Turcului c. Balta Doamnei-PH], *Fântâna cu Mătâniile* [s.c. Poroina Mare-MH]. Alteori, însăși prezența Divinității poate reprezenta garanția

¹⁵ Denumirea este foarte veche, fiind atestată în anul 1792. Ea poate fi pusă în legătură cu toponimul *Izvor* de la care s-au format apoi, prin ramificații derivaționale, și alte nume de locuri: *Mahalaua Izvor*, *Mahalaua Izvorul Tămăduirii* (vezi Adrian Rezeanu, *Periplu toponimic*, București, Editura Academiei Române, 2014, p. 158).

bunei calități și funcționalități a apei; astfel, în comuna Pogoanele, din județul Buzău, a fost înregistrat toponimul *Puțu cu Apa lui Dumnezeu*.

În ceea ce privește adjectivul *bun*, întâlnit în toponime, precum *Fântâna Bună* [s.c. Măgurele-PH], *La Apa Bună*¹⁶ [s. Vai-de-El c. Tătaru-PH], *Pârâu cel Bun* [pârâu s. Bistrița c. Costești-VL], *Pârâu cu Apa Bună* [s. Slămești c. Brăduleț, s.c. Corbi-AG], *Puțu cu Apa Bună* [loc s.c. Pogoanele, s.c. Cislău-BZ, s. Râureni m. Râmnicu Vâlcea-VL], ca să enumerăm doar câteva exemple, adjectivul se referă la calitatea apei, în sensul că aceasta îndeplinește condițiile necesare pentru a putea fi băută, fără a fi implicate alte valențe curative.

În schimb, la granița dintre cele două situații exprimate anterior s-ar putea afla *Piscu Binelui* [loc s. Târlești c. Posești-PH], *Plaiu Binelui* [plai s. Târlești c. Posești-PH] și mai ales *Apa Vie* [s. Merfulești s. Șasa c. Dănești, s. Pojogeni or. Târgu Cărbunești, or. Țicleni-GJ; s. Târgu Gângulești c. Berbești-VL], în primele două *binele* putând acționa, din exterior spre interior, asupra celor aflați în zonele respective, în timp ce în ultimul, privită la nivel metaforic, apa beneficiază de virtuți care depășesc, conform mitologiei românești, proprietățile de vindecare ale oricărei alte ape: ea are puterea de a readuce la viață.

Revenind la materialul nostru, putem face, pe marginea acestuia, câteva observații:

a) *Tipologia* obiectelor învestite cu virtuți terapeutice cunoaște următoarea distribuție:

1. Vegetale: *fagu, tufanu*;
2. Oronimie: *piscu*;
3. Mediu bisericesc: *crucea/crucile*;

Dacă în cazul celui dintâi – *fag* (scoarța, mugurii și frunzele de fag sunt utilizate în diferite produse: siropuri, extracte, ceaiuri, în medicina naturistă) și celui din urmă – *crucea* – valorile curative ale obiectelor se întemeiază pe proprietățile lor binecunoscute, în celelalte două situații – *tufanu* și *piscu* – nu putem ști cu exactitate ce anume a condus la investirea lor cu proprietăți vindecătoare; putem bănui calitățile terapeutice ale primului, similar lui *fagu*, ori o anumită împrejurare care a condus la ideea că piscul din comuna Mușetești are proprietăți binefăcătoare.

4. Cele mai multe obiecte aparțin însă hidrografiei. Într-un articol anterior¹⁷, în care am investigat, între altele, și frecvența cu care particularizatorii adjectivali au „accesat” anumiți termeni geografici populari în Oltenia, constatam că printre cei mai „căutați” se numără *fântână*, *vale* și *baltă*, obiecte vitale în special pentru comunitățile rurale, existența surselor de apă fiind un factor esențial atât în ceea ce

¹⁶ Calificativele *bun* și *râu* pot fi utilizate, în toponimie, cu sens metaforic: o apă sau o vale poate căpăta „... viață, suflet, și devine ființă umană, un animal care poate face rău când inundă casele oamenilor” (I. Iordan, *op. cit.*, p. 46).

¹⁷ Iustina Burci, *Denumiri cu particularizatori adjectivali în toponimia din Oltenia*, în *Mioara Avram. In Memoriam* (coord. Silvia Pitiriciu), Craiova, Editura Sitech, 2015, pp. 30–52.

privește alegerea locului în care vor fi fost stabilite vetrele satelor, cât și pentru dezvoltarea ulterioară a acestora; putem adăuga în favoarea apei, dacă mai era nevoie, și faptul că în spațiul etnografic, ea apare ca actant la toate evenimentele importante din viața omului: prima scaldă, botezul, nunta, moartea. Apa este utilizată inclusiv în descântece, atât pentru a vindeca, cât și pentru a diagnostica afecțiunile. Folcloristul Artur Gorovei¹⁸ ne-a lăsat o listă cu tipologia apelor întrebuințate în descântece: *apa ordinară* – aceea care se găsește în cofa gospodarului, *apa specială* – adusă din anumite localități, *apa sfințită* în biserici, *apa neînceptută* – se aduce într-un vas din care nu a băut nimeni, este folosită înainte de a se întrebuința în alte scopuri, *apa întâlnită* – luată de unde se întâlnesc trei pâraie, *apa de vânturi* – a fost adunată din trei vaduri etc.

În ceea ce privește informația prezentată acum, hidronimele pe care comunitatea rurală le-a considerat surse benefice sănătății sunt: *balta*, *fântâna*, *gropanul*, *izvorul*, *pârâul* și genericul *apa*. Se poate observa faptul că nu contează tipul unității acvatice – curgătoare ori stătătoare –, importante sunt, în primă instanță, proprietățile lor, acelea care vin în sprijinul redobândirii echilibrului trupesc.

b) Funcția lor. Rolul obiectelor geografice enunțate anterior este, conform conștiinței comunității în care se află, acela de a restabili sănătatea oamenilor. Faptul a fost clar exprimat prin atașarea substantivelor populare *leac* și *tămăduire*, precum și a adjectivului *tămăduitoare*. Utilizarea lor se face, de regulă, la singular – *Apa de Leac*, *Fântâna Tămăduirii*, *Fântâna Tămăduitoare* etc., dar și la plural – *Fântâna de Leacuri*, *Izvorul Tămăduirilor*, folosirea pluralului implicând, în conștiința rurală, un spectru mai larg al afecțiunilor care pot fi vindecate.

c) Structura denumirilor. Cu o singură excepție, *Lecuitul*, în care denumirea pârâului – apărută prin intermediul metaforei – este formată dintr-o singură unitate lexicală, celelalte toponime sunt construcții:

– compuse: cele mai multe au fost înregistrate cu acuzativul prepozițional (*cu*, *de*, forma populară *dă*): *Balta de Leac*, *Izvoru de Leac*, *Tufanu cu Leac* etc., apoi cu genitivul sintetic: *Fântâna Tămăduirii*, *Gropanu Tămăduirii*, *Pârâu Leacului* etc. și nominativul: *Fântâna Tămăduitoare*;

– analitice. Există aici următoarele situații: toponimul este precedat de prepoziția simplă *la*, care, antepusă, potențează caracterul de reper al denumirii: *La Apa de Leac*, *La Crucile de Leac*, *La Fagu de Leac*, *La Fântâna de Leac*, *La Gropanele Tămăduirii*, *La Izvoru Tămăduirii*; toponimul face parte dintr-o structură complexă, care implică puncte de reper suplimentare – umane: *Apa de Leac de la Ion Nițu*, *Izvoru de Leac din Piscu lu Mielcuș*, *La Roșoiu la Apa de Leac* sau devine el însuși punct de reper pentru alte obiecte geografice din teren: *În Luncă la Apa de Leac*, *Movila de la Crucea de Leac*, *Ogașu Fântânii cu Leac*, *Pășunile de la Gropanu Tămăduirii*.

¹⁸ *Descântecele românilor. Studiu de Folklor*, București, Regia M.O. Imprimeria Națională, 1931, pp. 94–102.

d) Frecvența numelor. După cum am menționat deja, suma denumirilor pe care le avem în vedere, în regiunea menționată, este una foarte redusă. În interiorul modelului, putem observa însă că anumite toponime apar mai frecvent decât altele. Fac parte din prima categorie acelea care aparțin spațiului hidrografic – cele mai întâlnite fiind *Pârâu de Leac* și *Fântâna de Leac*. Celelalte denumiri au, în general, prezențe punctiforme.

Există, așadar, în toponimia din sudul țării, câteva obiecte geografice (*apa, balta, fântâna, gropanul, izvorul, crucea, fagul, pârâul, piscul, tufanul*), pe care colectivitatea populară le-a investit cu puteri terapeutice. Existența lor se încadrează, din această perspectivă, la granița dintre mit și realitate; ea poate suprapune, în cazul apelor, de exemplu, două realități de viață: pe de o parte, apele pot avea anumite calități dovedite chimic, pe de alta, credința în puterile lor vindecătoare este o reminiscență a conștiinței arhaice.

În ceea ce ne privește, denumirile prezentate se încadrează în tiparele toponimiei românești; aceasta a împrumutat din limba comună și a utilizat în conformitate cu logica propriului său sistem, apelativele *leac* și *tămăduire*, pe care le-a atașat, în funcție de împrejurări concrete, unor obiecte din teren.

Însă, dincolo de condițiile sui-generis al căror „produs” este un nume sau altul, de „înfățișarea” structurală – simple, compuse sau analitice –, de relațiile sintactice – care îmbracă forma nominativului, genitivului ori acuzativului, aspecte care se circumscriu lingvisticii, importanța cercetării toponimelor din această categorie rezidă și din utilitatea lor ca izvor al înțelegerii și reconstrucției imaginii spiritului tradițional românesc în perioada formării acestor nume, mijloacele tradiționale de vindecare a bolilor reprezentând unul dintre aspectele importante ale vieții noastre rurale.

GEOGRAPHIC OBJECTS INVESTED WITH HEALING POWERS IN THE SOUTH OF THE COUNTRY

(Abstract)

A special place, in the collection of place names, is taken by those that bear the print of the emotional experience in the old popular conscience. From this category, in the present article, the author has analysed (from the typological and structural point of view) a series of toponyms from Oltenia and Muntenia, which show the interest that people have in finding remedies to provide their cure. In this corpus, there have been included the denominations that reflect most obviously the attributes of the geographical objects, through the use of the determinants *leac* (cure) and *tămăduire* (healing).

Keywords: toponymy, legend, health, type, structure.